

Torsdag med THORS

Hbl 14.9.1978

Prof. Thors tar i dag tillfället i akt att påpeka att t.ex. "föredragstillfälle" är en osvensk ordbildning som bör undvikas.

Däremot får ni gärna begagna tillfället att skriva och fråga vår språkexpert om det är något ni fuhderar på. Dagboken vidarebefordrar brev märkta "Torsdag med Thors".

En frågande har lagt märke till den bild av Svenska Akademiens guldmedalj som Hbl publicerade härförleden på hundraårsdagen av Emil Zilliacus födelse. På medaljen står: "Svenska Akademien instiktad den 20 mars 1786". Varför detta k i instiktad?

Instiktad beror inte på någon lapsus av medaljens gravör. På 1700-talet och ännu senare sade man **instiktad**; en känd "fransysk och svensk ordbok" 1807 säger: "Instifta se Instikta." — De två växelformerna **stifta** och **stikta** beror ytterst på dubbelformer i det långgivande språket, lågtyskan, som hade **stiften** och **stichten**.

En annan insändare känner lite undran inför ordet **snålsoppa**. I vilken innebörd skall **snål** fattas i ordet (som f.ö. är speciellt finlandssvenskt)? Heter soppan så för

att den är god eller skall **snål** fattas i betydelsen 'sparsam'?

Jag tror att **snål** i **snålsoppa** bör fattas i betydelsen 'njugg, sparsam' — snålsoppan innehåller ju inte sådana beståndsdelar som kött, alltså inte dyra ingredienser. På en tid då grönsaker inte var lika uppskattade som nu kan det ha legat något nedsättande i ordet **snålsoppa**.

□

En tredje läsare tar upp **föredragstillfälle** och andra sammansättningar med **tillfälle** (diskussionstillfälle, informationstillfälle).

Tillfälle har av gammalt betydelse som 'tidpunkt, lämplig tidpunkt' (t.ex. "vid detta tillfälle", "begagna tillfället att göra något"). Hos oss har ordet också kommit att få innebörden 'möte'; oftast framträder denna betydelse i sammansättningar som de ovan nämnda.

Orsaken till att **tillfälle** hos oss har fått denna "extra" betydelse är uppenbar. Finskans **tilaisuus** motsvarar mycket ofta vårt **tillfälle** i den normala betydelsen '(lämpligt) tillfälle'. Detta har lett till att **tillfälle** också har fått motsvara **tilaisuus** i betydelsen 'möte, sammankomst' — en osvensk användning av **tillfälle**. I vissa fall är sammansättningarna med **tillfälle** ganska påfallande t.o.m. för en finlandssvensk: **mötestillfälle** är helt enkelt 'möte' och **bönestillfälle** är ett 'bönemöte'. Andra fall är rätt vanliga och håller på att innästla sig i vårt språk.

Jag vill dock inte godta sammansättningarna med **-tillfälle** utan talar och skriver om **diskussionsmöte** eller rätt och slätt **diskussion** ('föreningen anordnar en diskussion'), **möte (sammankomst)** med **föredrag, informationsmöte** osv.

□

"Vad kommer det nordösterbottiska dialektordet **gåålis** 'färdig' av?" frågar en insändare.

Gålis är en ombildning av ordet **gåli** som förekommer på skilda håll, främst i Österbotten, och betyder 'färdig', 'mogen'. Detta är ursprungligen ett **gårlig** och synes vara bildat till ett ord **går** eller **gar** 'färdig', som förr också förekom i skriftspråket. **Går** är lågtyskt till ursprunget, besläktat med **göra**.

Belysande för användningen av **gar, går** är att det förr fanns ett ord **gårkök** "ställe där man kunde få enklare färdig mat".

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Hbl. 5.10.78

Kan man "lova" dåligt väder. Visst kan man, men "förutspå" vore bättre, säger i dag professor Thors. En påminnelse om att man bör skärpa sin känsla för ords valör. Frågor till spalten sänds in till Hbl, Dagboken, som vidarebefordrar dem till Carl-Eric Thors.

En annan frågande vill veta om ordformen **limonad** anses likvärdig med formen **lemonad**.

Lemonad är den vanliga formen i Sverige och den enda som upptas i Akademiens ordlista. (Växlingen mellan **lemon-** och **limon-** beror på att franskan har **limonade**, engelskan däremot **lemonade**; grundordet är franskans **limon**, engelskans **lemon** ('citron')).

•

En frågeställare vill veta, om **syna** kan anses vara rätt använt t.ex. i satsen "Gästerna synade den nya festväningen".

Enligt min uppfattning är **syna** riktigt här endast om man vill ge satsen en skämtsam ton. **Syna** innebär ju att man "kritiskt granskande nagelfar och beser någon-ting": man synar en ny kostym, en nämnd synar en ny skolbyggnad osv.

•

"Är det korrekt att i en väderleksrapport säga att man **lovat** dåligt väder?"

Det är sant, att **lova** vanligen brukas, när någon ställer något gott i utsikt (t.ex. **lova** vackert väder). Emellertid förekommer **lova** också i sådana sammanhang som "lova någon stryk", och "lova dåligt väder" kan inte anses vara något direkt språkfel. Men det vore lämpligare och mer vårdat språk att säga "förutspå dåligt väder".

Carl-Eric Thors

Det var förra torsdagen tal om inbyggarteckningen **namibier** till Namibia, och jag lovade i den spalten att lägga fram ytterligare synpunkter på de många nya inbyggarteckningarna — beteckningar för invånare i nya stater.

Man tycker sig kunna skönja vissa tendenser. En är att folk i många nya afrikanska stater, särskilt i sådana med namn på **-a** — får en inbyggarteckning på **-er**. Det heter sålunda **algerier, etiopier, gambier, nigerer** osv. (till **Niger, men nigerian** till Nigeria), **rhodesier** osv. Ändelsen **-es** brukas i synnerhet vid asiatiska namn (kanske i analogi med det välkända **kines**), t.ex. **libanes, bhutanes**, men ibland också annars, t.ex. **togoles** till det afrikanska Togo. En tredje, ganska vanlig ändelse är **-an**, som förefaller vara särskilt vanlig i beteckningar på invånare i spansktalande stater, t.ex. **kuban, bolivian**, men också förekommer i andra beteckningar såsom **afghan, fijian**. För sig står **cypriot** med en av grekiskan påverkad ändelse.

En lista över svenska, finska, danska och norska inbyggarteckningar publicerades av de nordiska språknämnderna 1973 och ingår i "Språk i Norden 1973" (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 49, Esselte Studium).

•

För rätt länge sedan var det i spalten tal om orden **å, älv** och **flod**, och det sades att **å** är ett urgammalt ord som inte har motsvarigheter i andra nutida germanska språk än de nordiska. En insändare har emellertid undrat, om inte det tyska **-ach** i t.ex. **Steinach** innehåller en rest av ett motsvarande ord.

Insändaren har rätt. Det tyska **-ach** återgår i ganska många fall, särskilt i Sydtyskland, på ett forntyskt **aha**, som motsvarar vårt **å** (i andra fall kan det återgå på ett latinskt **-acum**). Det forntyska ordet lever dessutom dialektalt kvar, men är försvunnet i det tyska skriftspråket.